

El capità d'indústria espanyol dins els darrers cent anys

per *Jaume Vicens i Vives*

El text que publiquem, El capità d'indústria espanyol dins els darrers cent anys de J. Vicens i Vives, és la transcripció traduïda d'una conferència al Cercle d'Economia pronunciada el 16 d'octubre de 1958. Tingué una difusió reduïda per mitjà d'una edició en ciclostil de circulació interna entre els socis del Cercle. Fins ara no ha estat recollida en la bibliografia de Jaume Vicens¹ malgrat el seu indubtable interès que cal jutjar des de la consideració específica que mereix sempre una conferència donada en un àmbit concret.

El títol de la conferència està sens dubte condicionat per l'obligatorietat de demanar permís al govern civil, el que era difícil d'assolir si era utilitzat el mot Catalunya o qualsevol derivat. Aquesta cautela la mostra la mateixa publicació on fou recollida la conferència: «Círculo de Economía. Ciclo de las conferencias pronunciadas en el periodo octubre-diciembre de 1958. Boletín n.º 2» en dos detalls. El primer que una conferència inclosa, la de José de Orbaneja sobre «Presente y futuro de la Economía española», fou pronunciada i recollida «per dissimular», tal com m'ha confessat un dels organitzadors.² L'altre és que, en no estar reconegut el Cercle d'Economia figuren les sigles C.C. corresponents al Club Comodín, aquest sí legalitzat com a centre recreatiu.

Vicens pronuncïà la conferència entre l'«advertiment» a Industrials i polítics del segle XIX datat el setembre del 1958, i el dia 4 de desembre en què aquest llibre fou acabat d'imprimir. És fàcil doncs d'endevinar que el nucli central de la conferència és constituït per les tesis del llibre.³

Malgrat aquest fet mai no cita el llibre, bé per donar-lo per conegut, bé per no creure-ho escaient. D'altra banda, el fet que donés la conferència fou contemplat com un fet normal després dels anys que feia que mantenia contacte amb els homes del Cercle.

«L'origen del nostre contacte, data de finals de l'any 1953. Aleshores nos-

1. No consta a l'inventari molt complet de Pilar GALERA: *Publicaciones de Vicens Vives* a «Homenaje a Jaime Vicens Vives» (Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, vol. I, 1965), ps. XIV-XXXV.

2. En aquest butlletí hi apareix així mateix una conferència de Fabià Estapé: «Situación actual y necesidades de la economía española». Ha estat considerat per Eugeni Giral i àmpliament acceptat que Vicens i Estapé han estat els que han influït més sobre el Cercle d'Economia (*Un capítol de la història dels empresaris catalans de postguerra: el «Círculo de Economía»* a F. ARTAL i altres: *Economía crítica: una perspectiva catalana*, Barcelona, Ed. 62, 1972, p. 91).

3. Jaume VICENS I VIVES i Montserrat LLORENS, *Industrials i polítics del segle XIX*, Barcelona, Editorial Teide, 1958 (1.ª reimpr. 1961, 2.ª ed. 1972, 3.ª ed. 1980, ed. especial, Ed. Planeta, 1979 i traducció castellana amb pròleg d'E. GIRALT, Ed. Rialp, 1961).

altres formàvem un grup d'homes inquiet, molts d'ells empresaris, encara que sense responsabilitats fonamentals dins de les empreses, que ens veníem reunint periòdicament des de l'any 1951.»⁴ Les reunions amb Vicens foren institucionalitzades des de finals de 1953 fins ben prop de la seva mort i eren conegudes per «les reunions del dijous». El mateix Mas Cantí ha afirmat que «ell va donar coherència al nostre grup organitzant-nos reunions amb personalitats com Trueta, Jesús Pabón, Josep Benet i Calvo Serer».

Aquest treball de Vicens amb el Cercle, que tenia una orientació ben concreta, només ha deixat rastre escrit en la conferència que ara publiquem. L'interès de veure com la tasca d'historiador sobre el nostre segle XIX s'insereix en la influència sobre un grup social, ve acompanyat del fet que és una de les poquíssimes mostres del seu estil de professor com a transmissor oral. Els que hem estat alumnes seus recordem per sobre d'altres aspectes la seva eficàcia oratòria, diferent de l'escripta, i que ara retrobem en llegir: «hom pot veure la llista —com jo l'he vist, he calculat i he fet l'estadística».

Sovint l'evolució de Jaume Vicens dels darrers anys només ha estat considerada des de l'angle de la simple història intel·lectual: Congrés Internacional de Ciències Històriques de París (1950), influència de la revista «Annales», etc. En aquesta consideració a vegades hi coincideixen historiadors d'orientació tradicional, marxistes-leninistes de càtedra i neopositivistes. Entendre l'aportació de Vicens és, de bell antuvi, explicar les conseqüències polítiques de la seva obra, tal com ha fet recentment Jordi Nadal Oller.⁵ Però és també inserir l'activitat estrictament política de Vicens com a originadora d'hipòtesis de treball historiogràfic. El Jaume Vicens dels anys cinquanta entra en contacte amb homes de l'exili com el president Josep Tarradellas, qui, solament en aquesta ocasió, pensà que havia conegut una persona que podia ser nomenada delegat a l'interior de la Generalitat,⁶ o com el socialista Manuel Serra i Moret al qual visità repetidament a Perpinyà.⁷ En d'altres casos, la seva activitat política fou més directa, com per exemple amb motiu de la segona vaga de tramvies, on intentà organitzar una plataforma unitària per negociar amb el capità general de Catalunya, Juan Bautista Sánchez González, tot convidant la Lliga, UDC, ERC, FC-PSOE i MSC i intentant l'assistència del PSUC.⁸

És aquest Vicens el que entra en contacte amb el Cercle d'Economia i s'interessa per l'estudi de la formació de la burgesia catalana. Poc després dels inicis d'aquell contacte mantindrà una polèmica amb Carles Soldevila. Soldevila havia escrit un article, *En la muerte de Isabel Llorach*⁹ en el qual, a partir de la figura de la president de Conferència Club feia un fosc retrat de la nostra burgesia. El passatge més significatiu, i al qual respondrà Vicens, és el següent: «Por haber perdido la fe, la burguesía de nuestros días —la generación de los nietos y

4. Joan MAS CANTÍ, «Presentació» a l'Homenatge a Jaume Vicens i Vives al Cercle d'Economia (9 de juny de 1980).

5. Jordi NADAL OLLER, «Intervenció» a l'Homenatge a Jaume Vicens i Vives al Cercle d'Economia (9 de juny de 1980) publicat a «L'Avenç».

6. Dec aquesta notícia a Lluís Maria de Puig.

7. Dec aquesta notícia a Alfons Quintà.

8. José MARTÍ GÓMEZ, Joan Reventós. *Aproximación a un hombre y a su época* (Barcelona, Planeta, 1980), p. 194.

9. Carles SOLDEVILA, *En la muerte de Isabel Llorach*, a «Destino», 18-ix-1954, ps. 6-7. En una perspectiva semblant cal veure Josep M. DE SAGARRA: *La burguesía catalana*, a «La Vanguardia», 22-i-1961.

biznietos del "senyor Esteve" no sólo en nuestro país, sino en toda Europa—aparece asustada y sobre todo, asustadiza, sin norte, sin fibra y sin casta, a un tiempo felina y blandengue. Su "tótem" debería ser el gato, no por lo que Baudelaire descubrió en este animal de misterioso y voluptuoso, sino por lo que tiene de reservón, de desilusionado y oportunista.» *La contesta de Vicens porta un títol clar*, Hacia una nueva burguesía ¹⁰ i hi ha una referència als homes que acaba de conèixer (Carles Ferrer Salat, Joan Mas Cantí, etc.).

També concentra la seva postura en les darreres frases: «Diversos signos revelan que la transformación de la burguesía en un nuevo tipo de burguesía social se está realizando en Europa. En Lombardía y Westfalia, por ejemplo, no se trata de experiencia sino de un proceso en marcha. Por otra parte y aquí nos acercamos a la misma clave de nuestra esperanza, hay una generación burguesa que apenas se asoma hoy a las puertas de la vida, pero de la cual es el futuro. De sus ambiciones y de su desinterés, de su comprensión de los demás elementos de la sociedad, de su nueva fe en el país, pueden y deben esperarse muchas cosas. La primera de las cuales desde luego, sería derribar el "tótem" que le ha otorgado nuestro amigo Soldevila y substituirlo por el más apropiado de "Ave Fénix".»

L'evolució intellectual autònoma de Jaume Vicens es relligava així amb la seva pràctica política i donà el molt considerable Industrials i polítics. Qui cregui que la lectura de la conferència que ara publiquem li permet de prescindir del llibre va errat de mig a mig, però també ens atrevim a dir que també ho és al contrari. Encara potser cal afegir que ni l'una ni l'altra són més que fites importants però, només això, de l'aportació de Vicens i Vives.

Per acabar la presentació voldríem establir algunes comparances entre la conferència i Industrials i polítics que mostren que no estem davant d'un simple resum oral. A Industrials i polítics apareix ben clarament (p. 144, sobretot) com pensa que no és el proletariat qui comporta les grans tensions socials sinó la «patuleia» a la qual defineix com «la quitxalla bruta i espellifada», postura que a la conferència fa vàlida també per si, després de 1958, es produeix la revolució industrial. Contundentment digué «la lluita no existeix entre el sector empresari i el sector obrer, i si aquesta lluita existeix ho és en el pla d'un "colloqui" —a vegades una mica violent», el factor de tensió continuaran essent «els miserables, la patuleia» atès que els obrers participen «solidàriament en els processos de producció».

És a la conferència on definirà amb tota claredat o per primera vegada posicions a partir de les quals haurà fet història. Així, quan posa com a exemple la revolució industrial que ha tingut lloc a Itàlia entre 1945 i 1955 i que no ha tingut lloc encara a Catalunya i al País Basc. Observació que cal contemplar junt amb la tesi que els bascos tenen el pes que tenen gràcies al ferro, el qual ha portat a manar a l'Espanya de Franco. Si Catalunya hagués tingut la meitat del ferro basc hauria fet el doble que els bascos i per tant ara no estaria en una situació d'acovardiment.

Vicens, en dirigir-se als elements dinàmics de la jove burgesia catalana i adreçar-los a fer des de dins cap enfora una revolució industrial a la italiana, no desconeixia les importants limitacions que podien derivar del sistema polític. D'aquí

10. Jaume VICENS VIVES, *Hacia una nueva burguesía*, a «Destino», 30-x-1954, p. 33. Una orientació semblant a Fabià ESTAPÉ: entrevista a «Revista», 22-xi-1958.

la preocupació en assenyalar que el progrés econòmic era compatible amb l'estricta ortodòxia ideològica o en la necessitat de convèncer que una economia expansionista pot permetre de trobar la felicitat i el benestar, el que negava un Salazar, per exemple. Aquesta postura és clarament compatible amb la seva consideració moderadament positiva, sobretot a Catalunya, de la Restauració a Industrials i polítics, que ho és molt més a la conferència del Cercle d'Economia.

Voldriem encara posar en relleu com, ben explícitament, palesa la importància, malgrat les seves limitacions, de la industrialització catalana de «la qual no crec que molta gent se n'adoni» o bé el sentit, ara perdut, d'estreta cooperació dels empresaris catalans. El seu missatge, segons la terminologia del 1958, era ben clar i la trajectòria dels homes del Cercle d'Economia parlen de resultats. La conferència que ara posem a l'abast d'un públic més ampli ens permet de constatar com a Vicens el seu treball científic i la seva activitat política apareixen entrelligats tal com ho ha estat per a d'altres historiadors catalans com Rovira i Virgili, Ferran Soldevila o Raimon d'Abadal.

ERNEST LLUCH

EL CAPITÀ D'INDÚSTRIA ESPANYOL DINS ELS DARRERS CENT ANYS

El tema és molt ambiciós: el capità d'indústria —tot un procés de mentalitat— dins els darrers cent anys, que són els cent anys més densos de la història mundial. Realment és una empresa que es podria reservar a un tità de la síntesi i, com que jo no ho sóc, malgrat la meua especialització en qüestions de síntesi històrica, molts temes quedaran només esbossats.

Què ha passat al llarg d'aquests cent anys? En aquests cent anys s'ha registrat la revolució econòmica més profunda de la història mundial. Per adonar-nos en és necessari, potser convenient, tenir present les etapes per les quals la humanitat ha aconseguit superar nous esglaons econòmics. Les he reduït sintèticament per a situar-nos en el lloc on es trobà aquest capità d'indústria, i on encara ens trobem nosaltres. Com a principals revolucions esmentaria la del foc; la revolució neolítica amb el conreu de l'agricultura i l'establiment sedentari de l'home; la revolució hellenística a Grècia entre els segles VII i V abans de la nostra era, la qual podríem considerar la primera revolució tècnica; la revolució comercial des del segle XII al XIV que provoca el gran desvetllament de la humanitat occidental; finalment, la nostra revolució. Aquesta darrera no és solament una revolució industrial com hom acostuma a dir, sinó una revolució en tots els ordres; una revolució de tipus agrícola profund, com mai no havia registrat la humanitat des dels temps del neolític; una revolució que arrossega des de l'Anglaterra del segle XVIII fins a la moderna Xina totes les grans societats europees i extraeuropees. Una revolució preferentment tècnica, és a dir una revolució en la qual una mentalitat científica, una mentalitat ordenada, dirigeix els avenços de la indústria en tots els sectors i, a través de la indústria, l'estructuració econòmica de totes les branques en les quals es relacionen la producció i el consum. I és, enmig d'aquest gegantí remolí, on aquest home, aquest capità d'indústria espanyola, va actuar. Però va actuar d'una manera que podríem anomenar independent, perquè simultàniament a la revolució econòmica es va produir una crisi social. El que podríem anomenar crisi social cristallitza quan apareix el problema obrer al segle XIX, quan la gent comença a pensar que això eren coses de societats secretes o, en fi, de la maçoneria; o de temperaments inquiets revolucionaris que volien la subversió de la societat, perquè no es tenia la idea clara i concreta que avui posseïm sobre l'encadenament científic dels fets, és a dir que tota la transformació de

tipus econòmic produeix una transformació de tipus social i que tot canvi en l'estructura econòmica comporta un canvi en l'estructura social i, per tant, si el canvi en l'estructura econòmica ha estat el més profund que s'ha registrat en la història de la humanitat, és lògic que el canvi de l'estructura social sigui també o hagi estat també el més profund que s'hagi registrat en la història de la humanitat. I això sense necessitat d'agents externs a la mateixa mecànica econòmico-social, simplement per un procés d'adaptació de les classes socials en les quals sorgiren com a principals protagonistes l'empresari o burgès d'una banda, i l'operer de l'altra. Aquest procés esbossat en línies molt generals a Espanya es transformà en un procés singular, un procés que he definit amb el nom de lluita per la industrialització. Aquesta lluita per la industrialització ha estat també un procés per a conquerir la tècnica, tenint en compte que si la tècnica ha informat la gran revolució industrial del nostre temps no pot haver ni ha pogut haver ni podrà haver revolució industrial en sentit estricte sempre que no vagi aparellada amb la renovació i la revolució tècniques. Per tant, al llarg d'aquest segle es desenvolupen dos problemes simultanis; la lluita per la industrialització del país i la lluita per conquerir la llibertat en la investigació tècnica.

En la teoria econòmica sobre l'Espanya recent únicament hi ha dues teories: la de professor Larraz de Madrid —autoritat econòmica reconeguda de tothom— i la meua —molt modesta però potser en aquest cas, en haver investigat més, més d'acord amb la realitat dels fets històrics. El professor Larraz posa com a estímul inicial del desenvolupament econòmic espanyol del segle XIX l'agricultura, el conreu dels cereals. En canvi, a mi em sembla —i els fets també ho abonen— que la base principal del desenvolupament econòmic espanyol, és a dir l'avantguarda d'aquesta revolució industrial i tècnica de la qual he parlat abans fou, i continuà essent durant tot aquest segle, la indústria tèxtil catalana. Per tant, la primera fase d'aquest desenvolupament econòmic espanyol del segle XIX correspon a una cosa que és molt nostra, a una cosa profundament vinculada a aquesta ciutat, i no crec que hi hagi gaire gent que se n'hagi adonat perquè, en definitiva, el nostre esforç ha estat minimitzat per la sèrie de circumstàncies adverses que el van paralitzant, però en realitat el gran esforç realitzat per aquesta burgesia catalana que començà a perfilar-se el segle XVIII a través dels seus òrgans essencials, com pot ser la Companyia de Cotó dins la Junta de Comerç de Barcelona, ha estat, és i continuarà essent motiu d'orgull per aquesta petita Barcelona voltada de muralles, que amb quatre o cinc ciutats europees era capdavantera de la producció i de l'avenç tècnic en el teixit i en la indústria del cotó. Aquesta indústria va conèixer diverses etapes: primer de tot fou una indústria indiana, és a dir la indústria de tintats, després la indústria del teixit de cotó i, finalment, la indústria del filat. S'havia arribat a aquesta situació cap a l'any 1804, quan va començar la Guerra del Francès i tot se n'anà en orri. Es perdé l'esforç realitzat per aquests homes perquè, enmig de la lluita, no era l'ocasió propícia per a mantenir un mercat quan els exèrcits anglesos i els napoleònics portaven a les motxilles dels soldats, no el bastó de mariscal promès per Napoleó sinó la tela o la randa o el tapís que, des de les procedències respectives, venien generalment als espanyols.

Quan la Guerra del Francès acaba i amb ella el període de decadència del primer terç del segle XIX, ens trobem amb una generació, la generació de l'any 1823 plena d'homes d'empresa, d'activitat, de seguretat i de fermesa en el futur. Són els senyors Bonaplata i Tous, que van fundar El Vapor del carrer de Tallers,

una indústria gegantina amb els seus telers i les seves màquines, amb una activitat de construcció metallúrgica i de producció de teixits de tota mena a la vengada. I al costat d'aquest grup, molts més; uns quatre-cents fabricants, els quals, a partir d'aquell moment, es van llançar a conquerir el que podríem anomenar mercat cotoner espanyol. I això a través de serioses dificultats, perquè no tot fou fàcil. Fins l'any 1855 podem dir que la indústria tèxtil catalana forma part d'un complex econòmic-espanyol però que, a partir del 1854 i fins el 1896 aquest mercat s'amplia i des d'aquell moment es troba i demostra plenament que l'únic cos industrial que realitza un progrés definitiu a Espanya és el de la indústria tèxtil. Aquest predomini es consolidaria entre l'any 1866 i el 1886 a l'empara del que s'anomena l'època de la febre de l'or, per assolir el màxim cap a l'any 1890 quan s'obria al mercat català les grans possibilitats de Cuba i Filipines, que no van aconseguir de donar prous resultats perquè l'any 1898 portà la independència d'aquestes colònies.

Si poguéssim imaginar estadísticament el pes del grup industrial tèxtil català del segle XIX, jo no vacillaria a concedir-li el 55 % de la totalitat de l'esforç emprat per la indústria espanyola en el conjunt de l'economia. És a dir, aquests quatre-cents homes de Barcelona aconseguiren en l'espai de vint anys representar més de la meitat de l'economia industrial espanyola. I gràcies a aquest impuls, com veurem més tard, va ser possible tot el trànsit o l'intent de trànsit d'una economia agrària espanyola a un tipus econòmic modern.

Simultàniament es desenvolupa la campanya de l'Espanya dels cereals, aquesta empena a la qual alludia el professor Larraz. És un fenomen paral·lel al de la indústria tèxtil però que es desenvolupa en un to menor. Comença cap a l'any 1827 i assoleix un clima màxim quan, com a conseqüència de l'entrada dels liberals al poder, es decreta la Llei de circulació lliure dels cereals, de les matèries de cremar i menjar i quan després, com a conseqüència de la desamortització eclesiàstica es produeix una gran expansió en el terreny agrícola. S'ha escrit molt sobre la desamortització eclesiàstica però cal adonar-se què pensava la gent d'aquell temps i no allò que ha estat un judici ulterior. Si llegim els fullets publicats pel Foment del Treball Nacional, que aleshores era encara la Junta de fàbriques, i dels principals burgesos de Barcelona, un s'adona que la desamortització eclesiàstica no era un acte impietós, no era un acte sacríleg, sinó que era un acte que exigien els industrials i els homes que volien realment el progrés econòmic d'Espanya per tal de mobilitzar una quantitat de riquesa que romania estancada. I això es va aconseguir, s'aconseguí més malament que no pas bé, indubtablement. I lacerant injustament determinades persones i Instituts. Però el panorama agrícola-espanyol entre el 1840 i el 1855 va canviar radicalment, no solament amb l'expansió dels cereals sinó també amb l'expansió de les vinyes, expansió que durant cinquanta anys, des del 1850 al 1900 va permetre al comerç exterior espanyol tenir una partida sanejada que equival al que actualment és la partida de llana. Durant aquests anys la vinya, el vi, el raïm i més tard l'oliva van figurar a l'avantguarda de l'exportació espanyola. Després d'aquesta expansió cerealista ve, a final de segle, l'expansió de la mineria basca i l'andalusa. Sobre aquest particular cal que tinguem una idea concreta, clara i rotunda.

Avui, és un fet cert, els bascos impressionen quan veiem la seva Banca, les seves finances, les empreses elèctriques que controlen, la seva expansió en el terreny de l'agricultura castellana, la seva metallúrgia mateix. Davant d'aquest fet els catalans ens sentim una mica acovardits. Però el 1870 la po-

sició era absolutament contrària. Un català respecte a un basc tenia la superioritat econòmica d'uns cent anys llargs, és a dir que l'evolució de la concepció de la Banca, de les empreses moltes d'elles anònimes, de l'organització del mercat, era molt superior, era infinitament superior en el català que en el basc. Ara bé, cap al 1870 i com a conseqüència de la llibertat del comerç exterior dels minerals decretada pel ministre Figuerola i ratificada més tard pel govern d'Amadeu I i la Restauració, es començà a exportar grans quantitats de mineral d'estany. El coure de Huelva, el plom de Cartagena i de les mines de Sierra Morena i també el ferro del País Basc, ferro que fins aleshores havia estat molt poc apreciat però que, com a conseqüència de la implantació d'uns determinats sistemes de tipus científic i tècnic, com el Bessemer, assoliren en el mercat internacional, especialment a Anglaterra, una reputació extraordinària. Aleshores els bascos, en lloc de deixar perdre el capital que tenien a les seves mines com van fer els andalusos i els murcians, van saber aprofitar-se d'aquest ritme intensiu de la circulació econòmica entre el País Basc i Anglaterra, de manera que, els vaixells que arribaven a Bilbao per a recollir el ferro anaven carregats generalment de carbó, carbó barat, carbó de baixa qualitat el qual, aplicat al ferro mateix nadiu, donà lloc a la formació d'aquestes grans empreses com els Altos Hornos de Vizcaya, les mines de Sestao, etc. I aquest procés de les mines basques va registrar una intensa capitalització. Què vol dir capitalització? Vol dir que els bascos van saber extreure del seu ferro unes inversions en efectiu que, aplicades a la indústria, els van reportar quantitats extraordinàries de capital. Això tingué lloc especialment a partir de l'any 1900 i sobretot durant la guerra del 1914 al 1917, que fou per a la indústria del País Basc, així com també per a la de Catalunya, però per al País Basc en quantitats extraordinàries, una font inesgotable de riquesa, especialment en el sector del transport marítim que, des d'aleshores, està totalment acaparat pel transportista basc. L'esforç que els bascos van realitzar durant els darrers vuitanta anys val la pena d'ésser registrat com una de les més decidides voluntats de triomfar en la història. Si a Catalunya hi hagués hagut, no ja tot el material de ferro basc sinó solament la meitat, els catalans haguéssim fet el doble dels bascos en el mateix període de temps, perquè partíem d'una base econòmica molt més desenvolupada i d'un esperit comercial molt més avançat que el del poble basc.

I ja la quarta fase des de 1900 fins ara és la de l'electricitat, de la indústria química i de la petita i gran metallúrgia. És una fase que es registra simultàniament en diversos llocs d'Espanya, però que té els pols ja consagrats en l'evolució anterior; d'una banda Catalunya, d'altra el País Basc, que són els que porten a la mà el triple joc de fer progressar l'electricitat com a font d'energia, de fer arribar la indústria química a un nivell superior, malgrat un retard inevitable comparat amb els centres estrangers, degut, una vegada més, al diferent progrés tècnic-químic realitzat, i finalment inculcar a l'agricultor les noves idees de l'adob dels camps. La història de la Unión de Explosivos i la història de la Casa Cros, és la mateixa història de l'expansió econòmica espanyola dels darrers cinquanta anys.

Després d'aquestes quatre frases que acabem de determinar d'una manera tan breu i tan sumària, quin resultat s'ha assolit en la revolució industrial? Podem dir que a Espanya s'ha aconseguit la revolució industrial? O encara ens falta un llarg camí per recórrer? Sobre aquest particular no vull oferir una hipòtesi de tipus particular sinó simplement alinear-me a l'exposada pel professor

Naharro, director dels serveis d'estudis del Banco Urquijo de Madrid, el qual, a la darrera conferència pronunciada a Bilbao, va dir: «Senyors, la renda nacional espanyola augmenta cada any. Avui en un 7 al 8 %. Tenint en compte aquest nivell podem comparar l'economia espanyola en el seu total desenvolupament amb la de l'Índia, és a dir un dels llocs darrers entre les nacions subdesenvolupades tenint en compte que el total d'increment de la renda nacional en els països de tipus evolucionat oscilla del 15 al 17, i en els superiors arriba fins al 22.»¹ Per tant, està clar que ni els catalans ni els bascos no hem aconseguit fer una vertadera revolució industrial. Estic completament convençut que sou vosaltres, els d'aquesta generació, els que veureu la revolució industrial com s'ha presentat a Itàlia els darrers anys. A Itàlia s'ha vist aquesta revolució entre el 1945 i el 1955. El cas d'Anglaterra, Alemanya, França, Estats Units, cau en períodes més allunyats de nosaltres, de tal manera que per a ells la revolució industrial ha estat consumada abans de la Primera Guerra Mundial.

Quin ha estat el resultat econòmic i social aconseguit a través d'aquestes fases, no pel que fa a les coses de conjunt —tal com acabo de dir— sinó examinant-ne les tensions? L'evolució industrial, per l'intent de revolució industrial en els darrers cent anys, ha produït unes tensions econòmiques molt intenses de base, i quasi irresolubles. Per exemple: ¿La infraestructura material i la geogràfica d'Espanya es poden adaptar al ritme de la revolució industrial? És una pregunta allucinant ja que, abans d'arribar a una revolució industrial efectiva hem de saber si la infraestructura reuneix les condicions de base per a llançar-nos a aquesta aventura. Infraestructura vol dir, per exemple, clima. Cap a on anem? Cap a una dessecació del clima? Ens convertirem en una terra desèrtica dins de cent anys? Qui ho sap! Les darreres estadístiques publicades i recollides per l'Institut Nacional d'Explotacions Forestals recullen les dades pluviomètriques des del 1910 al 1958 i assenyalen els cicles de màxima intensitat cap als anys 1928 i 1933; des d'aleshores, un descens que ens porta un cicle molt per des-sota de l'inicial. És a dir que si el cicle inicial es considera que comença a 1 avui estem al 60 %. Qui parla del clima pot parlar per exemple de l'estructura de les comunicacions, del sòl agrari, de la pèrdua del sòl vegetal, etc. Si d'això passem a la qüestió: és que la infraestructura espiritual del país és adaptable al clima de la revolució industrial? Ens posem en un tema realment complex, perquè infraestructura espiritual vol dir primer de tot coneixements tècnics de base per a aconseguir aquesta revolució industrial; vol dir convertir almenys quinze milions d'espanyols en éssers que pensin; vol dir convèncer determinats grups socials que el progrés és compatible amb el manteniment de l'ortodòxia rígida; vol dir induir en aquest conservadorisme espanyol petri que regeix de fa vuit segles que, en una economia d'expansió, és possible trobar també la felicitat i el ben-estar.

I anem a les grans contradiccions que es registren en aquesta revolució in-

1. Aquesta cita del professor Naharro Mora és incomprendible. Ell mateix ho confirma: «No hay manera, en efecto, de entenderla. He buscado entre los papeles antiguos y no he encontrado tampoco ningún antecedente de esa conferencia que, según parece, pronuncié en Bilbao. Creo que lo mejor sería eliminar la cita que él [Vicens i Vives] hace de mi conferencia, por mucho que me halague el que tuviera en su día la amabilidad de acordarse de mí.» (Lletra de J. M. Naharro a E. Lluch, el 30-vi-1980).

Mantenim la cita per no trencar el ritme d'una conferència no llegida, malgrat que compartim el fons de l'opinió del professor Naharro. (E. Ll.).

dustrial, contradiccions que s'han manifestat a tota Europa i que aquí també passen. Per exemple, la contradicció regional; no em refereixo a contradicció regional en el sentit purament aleatori, perquè en el transcurs de tota l'economia d'evolució hi ha xocs entre els distints grups regionals d'una mateixa economia. Em refereixo, per exemple, a la pugna que durant tant de temps hi va haver entre les taronges de València, el Grupo Naranjero Valenciano i el Grupo Hulla Asturiana, pel fet que l'aranzel no era tan beneficiós per als pagesos com ara i els grups tarongeraires sollicitaven l'intercanvi amb Gran Bretanya. Gran Bretanya, en aquella època, demanava en el seu tractat l'exportació d'hulla. Durant anys, anys i anys, hi va haver aquest problema, problema de contrast, entre els dos tipus d'economia regional. També entre Andalusia i Galícia amb l'oli i el bestiar boví. Andalusia volia vendre oli a Sud-amèrica, especialment a Argentina; Argentina volia exportar a Espanya carn, de diversos tipus, i els gallecs s'hi oposaven. Això no té cap importància perquè es tracta de topades de tipus purament circumstancial. La topada més profunda entre aquests conceptes que podríem anomenar regionals en l'economia espanyola global, és un xoc de base entre el pensament productor —que és el pensament que ha sostingut Catalunya des de l'any 1830 amb el qual s'aliaren més endavant els ferrers bascos— i el pensament de consum, que ha prevalgut durant aquest mateix període de temps en el grup mercantilista de Cadis i, arrenjant-s'hi, el grup parlamentari i burocràtic madrileny. L'economia vista des d'un angle de producció o vista des de l'altre angle, el del consum, ofereix unes característiques totalment divergents, i en la duplicitat de veure l'economia com a consum, o com a producció, rau la pugna que hem vist, tan portada i tan manegada pels lliurecanyistes —que són els que sostenien l'ampliació del mercat de consum— i els proteccionistes —que eren els que sostenien la teoria de la producció. I aquesta lluita portada a terme pels mateixos industrials de la indústria tèxtil catalana és un dels grans gols que s'ha d'atribuir Catalunya en el segle XIX i començament del XX; convèncer a la resta d'espanyols, a la immensa massa de població castellana, que la primera cosa que calia fer a Espanya era pensar en un organisme de producció. El fons de la qüestió és psicològic, és la plasmació de tot el problema econòmic general vist a través de necessitats diferents. Ja sigui que predominin els productors —empresari i obrer— sobre els consumidors; ja sigui que predominin aquests que, d'altra banda, constitueixen la immensa població agrícola espanyola més les sofertes classes mitjanes de funcionaris i professionals. A això cal afegir la contradicció de tipus social, la bursada de la indústria, el que podríem anomenar l'antagonisme entre el camp i la ciutat, que porta a la urbs aquestes grans masses de població allògena que constitueixen l'objecte demogràfic del problema social. Generalment la lluita social es presenta com una lluita entre l'empresari i el que treballa en les seves màquines. Ara bé, cada vegada que s'estudien més els fets ocorreguts en el camp social durant el segle XIX, un s'adona que la lluita no és entre el sector empresari i el sector obrer, i si aquesta lluita existeix ho és en termes de «colloqui» —de vegades una mica violent— però de tota manera un colloqui ja que es desenvolupa sobre el mateix tapet on es jugaran les cartes de la producció. L'obrer no intenta ni destruir la fàbrica ni intenta tampoc subvertir d'una manera radical el procés de la producció. Hi ha un altre factor que no es té en compte i sobre el qual vull cridar l'atenció: els miserables; els miserables han tingut a Barcelona un nom concret, la «patuleia», és a dir aquesta gent que ve del camp, els emigrants que no tenen, que no han adquirit l'hàbit

d'entrar en el ritme de la producció, que són simples peons, molt subjectes a la crisi de tipus industrial, sense cap facilitat de resistència, sense família a la qual acudir i que constitueixen a cada tombant de la conjuntura desfavorable l'arma de xoc que destrueix la fàbrica, que proclama la vaga general, que dóna suport als anarquistes, que llança les bombes on pot i, en definitiva, constitueix la massa de xoc dels anys 1834 i 1835 arran de la crema de convents, la del 1855 arran de la primera vaga general revolucionària, la de l'any 1909 arran de la Setmana Tràgica, i la de l'any 1936. Tinguem present aquest factor dels miserables; els agents que no podem anomenar obrers perquè encara es troben en una etapa de transformació cap a aquest obrerisme que, en definitiva, participa solidàriament en els processos de producció.

I ara anirem als nostres homes i al reflex d'aquest procés en uns quants tipus de carn i ossos per evitar que, tal com passa de vegades, la història es perdi en la generalització. Requerim fets concrets, homes als quals referir-nos, i per això anem a presentar alguns tipus humans que corresponen a aquesta evolució econòmica general, de tipus internacional, que hem esbossat pel que fa a Espanya i que ara tornem a centrar a Catalunya.

El primer és Gaspar de Remisa. Home de lliça; arriba a Barcelona als vint-i-quatre anys, en plena Guerra del Francès, i immediatament se situa enmig del caos de l'època. Se situa bé, es dedica a fer d'intermediari entre els exèrcits napoleònics i els que podríem anomenar nacionals. No és ell solament qui es dedica a aquesta activitat: n'hi ha molts d'altres. L'exèrcit napoleònic d'ocupació necessita blat per proveir les ciutats; l'exèrcit espanyol necessita cartutxos per disparar contra els francesos i roba per vestir-se. I hi ha una sèrie d'homes que fan d'intermediari, entre ells En Gaspar de Remisa. En 1813 els anglesos ja el qualifiquen de persona que no és d'absoluta confiança i respecte al qual cal estar alerta. Acaba la guerra i immediatament En Gaspar de Remisa —encara no s'anomenava «de» sinó simplement Gaspar Remisa— se situa al costat del general Castaños —nomenat capità general de Catalunya— i apareix com a contractista d'obres del Port, que aleshores es denominava asentista; és a dir acapara tots els serveis de l'exèrcit i de l'estat a Catalunya. El 1818 funda una banca important, la Banca Casals i Remisa, amb vint-i-quatre milions de capital, que és la suma inaudita que aquest home ha aconseguit reunir en poc temps. És molt conegut a Barcelona, protegeix tots els poetes del moment, i el Teatre de la Santa Creu el considera com un dels grans mecenes. Entre els seus amics n'hi ha de constitucionalistes, liberals, erudits com Fèlix Amat, i poetes de tan renom posterior com Bonaventura-Carles Aribau. El 1827 ha de resoldre un assumpte de l'empresa de diligències fundada per ell i que fa el servei entre Barcelona i Madrid, i es presenta al ministre López Ballesteros, un gallec molt liberal, que ha hagut de posar-se al front del ministeri d'hisenda a causa de la crisi econòmica que hi ha a Espanya. Parlen el senyor Remisa i el senyor López Ballesteros, i d'aquesta entrevista a la qual el senyor Remisa anava únicament a resoldre uns problemes de tipus econòmic particulars, en surt nomenat director general de duanes, i des d'aleshores s'estableix a Madrid. Ja a Madrid posa una sucursal de la seva banca i figura com a promotor de tots els assumptes que havien quedat enterrats a Espanya des del segle XVIII: el Canal de Castilla, les Minas de Guadalcanal, les Minas de Ríotinto, amb la intenció de promoure, per primera vegada, una recuperació econòmica de Castella i Andalusia.

Remisa és el complement d'aquells quatre-cents fabricants dels quals hem

parlat, però que en realitat no passen dels quaranta: els Güell, els Bonaplata, els Tous, que han deixat una petjada visible no solament en els retrats que figuren en el Foment del Treball Nacional sinó en les fàbriques, en la Maquinista Terrestre y Marítima, en La España Industrial, en les empreses dels Güell, en el Foment del Treball Nacional, en la Comissió de fàbriques. Gent que sap perfectament el que ha fet En Gaspar de Remisa però que tenen una noció molt diferent del negoci; ells són els vertaders artífexs de la revolució industrial a Catalunya. Si aleshores hi hagués hagut homes semblants a diversos punts d'Espanya, la cosa hagués anat d'una manera molt diferent. Aquesta gent es caracteritza per unes condicions absolutament diferents de les que avui s'atribueixen a l'industrial català, i això és important que ho destaquem. En primer lloc, són gent d'una estreta cooperació en el sentit del negoci. Aquest individualisme industrial català és una pura utopia, és un mite. N'hi ha prou en revisar l'arxiu de protocols, on es conserven els contractes de les societats anònimes fetes pels nostres avantpassats, i veureu la gran quantitat de societats anònimes que es van fundar entre el 1830 i el 1850. Quantitats considerables de societats anònimes! És a dir que no hi ha en el procés econòmic català d'aquest moment cap entrebanc d'insolidaritat, ben al contrari; quan el 1844 es funda el Banc de Barcelona, que és una creació total de la ciutat, hom pot veure la llista —com jo l'he vist, he calculat i he fet l'estadística que serà publicada molt aviat—² de la gent que va contribuir a fer aquest banc. Hi ha, naturalment, els grans protagonistes del moment, els Girona, Diego García Lupi [*sic*]³ i tants d'altres. Aquests posaven un terç del capital del banc; però els altres dos terços de les accions de 500 pesos cada una —una quantitat important—, els van cobrir més de tres-cents persones, i tot això en xifres de potser una acció o dues accions, és a dir que en la fundació del Banc de Barcelona hi participà tota la massa social de Barcelona. I això no solament en aquest Banc sinó en moltes altres institucions, com per exemple la Comissió de fàbriques, els bancs d'activitat industrial (el Crédito Mercantil Catalán) i tants altres exemples que ens donen una idea del que representà l'esperit del burgès i de l'empresari català d'aquells moments. El senyor Lequerica, en el discurs d'ingrés a la Real Academia de Ciencias Políticas y Sociales, conta el que passà l'any 1901 o 1899 —la xifra no és precisa perquè cito de memòria— arran de la fusió dels Altos Hornos amb la companyia Vizcaya, S. A., per a donar lloc als Altos Hornos de Vizcaya, i ho pondera com una de les coses més grans ocorregudes a Espanya en tot el procés espanyol econòmic del segle XIX, dient: «Per primera vegada els capitalistes es van unir per a fundar una cosa gran, els Altos Hornos de Vizcaya.» Sí, és important que un senyor sigui capaç de renunciar a l'autonomia del seu negoci per a englobar-se en una societat econòmica, en la qual obtindrà beneficis més importants, però aquest mateix fenomen s'havia donat a Catalunya vint-i-cinc anys abans, amb motiu de la fundació de La Maquinista Terrestre y Marítima, quan dos catalans, reunits en un cafè, van fer el mateix negoci: fusionar una companyia amb una altra per a donar lloc a La Maquinista Terrestre y Marítima. Ara podríem preguntar: com es va

2. No tingué temps de publicar-la. Ho ha estat per Francesc CABANA a *Història del Banc de Barcelona (1844-1920)*, (Barcelona, Edicions 62, 1978) ps. 247-251. (E. LL.)

3. Suposem que està mal transcrit i es refereix a algun membre de la casa comercial Bacigalupi. Consultades les llistes d'accionistes del Banc de Barcelona de l'època, no hi consta cap Diego García Lupi o Bacigalupi, però si en fou un dels majors accionistes fundadors Joan Güell i Ferrer que es casà amb una Bacigalupi. (E. LL.)

trencar aquest mecanisme de solidaritat? Què va fer possible que el capità català fugís d'aquestes formes de societats anònimes? Per a tenir una idea de la mentalitat anterior cal saber que de l'any 1850 al 1866 Catalunya va finançar les dues terceres parts dels ferrocarrils espanyols, d'una manera tal que la Borsa de Barcelona va absorbir una quantitat prodigiosa de paper en obligacions i accions dels ferrocarrils de tot Espanya, o sigui que si Péreire i Rothschild van contribuir a formar les grans companyies ferroviàries, la pesseta i el petit duro catalans són els que afluïren per a construir tots els «Andalusos», totes les xarxes de Lleó, tota la xarxa de Galícia i una gran part de l'aragonesa a més a més de la catalana. Però va arribar un dia que, com a conseqüència d'una desgraciada jugada de borsa preparada per un grup madrileny en el qual figurava el marquès de Salamanca i la desgraciada actitud d'un determinat sector de la indústria catalana, la Borsa de Barcelona s'enfonsà, un dia del mes de maig de 1866, i perdé en aquesta ocasió tan nefasta prop de cent milions de duros que van deixar absolutament empobrit el país durant deu o dotze anys. Això ho podem apreciar en els ingressos de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona contemporàniament a un gran desassossec respecte a les possibilitats futures de les societats anònimes. Com podem veure, aquest mecanisme explica el xoc psicològic que va rebre el petit estalvi català i tots aquells que havien figurat en societats anònimes arruïnades, i no solament les de ferrocarrils sinó també empreses com el Crédito Mercantil, el Banc Hipotecari Català, etc.

Aquells temps van passar i arriba una generació constituïda gairebé pels nostres avis i besavis, segons com es miri. Està centrada per tres personatges, un que no és català, Antonio Güell y López, i uns altres dos que sí que ho són: Ignasi Girona i Evarist Arnús. La resta gira al voltant d'aquests personatges i formen l'anomenat Grup Català que dirigeix les finances de la Restauració, de la mateixa manera que el Grup Basc dirigeix avui les finances del període subsegüent al del 1936. Aquests senyors funden el Banco Hispano Colonial i donen diners al govern per a resoldre les qüestions cubana i filipina de la mateixa manera que, abans, havien avançat els diners perquè Alfons XII pogués tornar a Espanya. Aquesta gent domina la política, domina les finances, domina tot allò que és vital per al país. Ignasi Girona és l'amo del partit conservador; té els seus petits cacics que serveixen per al joc electoral i polític. No hem d'oblidar que Ignasi Girona fou el primer alcalde barceloní de la Restauració i Evarist Arnús era l'amo del partit liberal utilitzant altres persones, com Collaso y Gil, etc., que servien de pantalla. Hi ha un episodi que demostra la potència d'Arnús.

Alfons XII s'està morint quan sobrevé un gran pànic a la Borsa; mor i totes les accions i tots els valors se'n van en orris. Evarist Arnús compra, compra, compra, va comprant totes les accions que surten a la Borsa de Madrid, a la Borsa de Barcelona, i compra, no pas perquè sigui intuïtiu sinó perquè sap a través de Práxedes Sagasta que s'ha convingut amb Cánovas del Castillo, al palau del govern de la Castellana, el pacte segons el qual els partits es rellevaren pacíficament. Arnús ho sap i especula i, quan l'endemà es rep telegràficament la notícia, tota la Borsa puja. Amb aquestes Arnús, que ha guanyat una fortuna perquè s'ha apoderat de tot el diner circulant de la Borsa de Madrid i Barcelona, se'n va al Borsí de Barcelona i estripa tots els títols que havia comprat salvant de la ruïna la immensa majoria dels especuladors barcelonins i madrilenys. Aquest és un gest, però un gest d'intuïció política, perquè Evarist Arnús sabia —perquè havia viscut la crisi de 1866— que aquest gest li donava no solament pau sinó

prosperitat. Girona era del mateix tarannà, i gent així era la que mantenia el pols de la vida econòmica espanyola. Crec que, si exceptuem la generació immediatament posterior, no n'hi ha cap d'altra en el país amb una nissaga tan sòlida i que produeixi un impacte tan ferm en l'economia global espanyola. No calia anar a Madrid a suplicar sinó que, des de Barcelona, hom dictava ordres; Ignasi Girona i Evarist Arnús podien rebutjar títols de noblesa. I no perquè sentissin indiferència per l'aristocràcia sinó simplement perquè vivien en un món en el qual l'esforç personal era per a ells una prova superior a qualsevol títol que els concedís la monarquia.

Després d'aquesta generació ve la de l'any 1901, que és la generació dels polítics i dels poetes, però que a Catalunya és també la generació dels grans industrials els quals, seguint la roda dels avantpassats immediats intenten la gran transformació de l'economia industrial catalana de tipus unilateral en una economia de moltes facetes. Hem indicat el nom de Bertrand i Serra perquè ha mort, però hi ha altres testimonis vius i actuals que podem veure encara circulant per la Rambla, pel passeig de Gràcia amb la barba o barbeta blanques. Són gent que van establir el prudencialisme, no com a norma sinó com a base per a reforçar la producció nacional i el procés de transformació en què es trobava, aplicant el corrent elèctric i les noves formes d'energia. Aquesta gent va lluitar molt, plena de confiança, de fe i de seguretat amb els destins propis, fins que els caigué al damunt una cosa que no havien previst: la gran crisi russa de l'any 1917, que els va deixar absolutament desorientats. Era un afer que ultrapassava llurs preocupacions habituals: el gran impacte del món de la revolució comunista en el món occidental que donà lloc a aquesta nova generació de burgesos respecte als quals estalvio qualsevol ponderació puix que els tenim ací i ells mateixos s'han definit.

I el futur? En el petit guió-resum d'aquesta conferència figura una indicació que pot sorprendre. Just en el moment que estem enfrontats amb la integració europea i davant un panorama d'universalisme rabiós, hom diu que en economia qualsevol fórmula arcaica tendeix a ser universalista, mentre que qualsevol forma nova tendeix a ser nacionalista i territorialista. Això ho prova la llarga història econòmica d'Europa i d'Espanya. En el moment de la gran revolució comercial entre els segles XIV i XV, mentre eren universalistes i internacionalistes totes les grans companyies de comerç, eren nacionalistes i territorialistes totes les formes i les estructures de la indústria que naixia. Per tant, des del punt de vista històric es pot demostrar la tesi del guió-resum. Ara bé, des del punt de vista psicològic cal fer una altra aproximació abans de decidir un pensament concret sobre aquest particular. Avui, en el camp de les lletres, en el camp de la cultura, ens universalitzem ràpidament. Potser dins de vint o vint-i-cinc anys la uniformitat d'indumentària, de mentalitat ens haurà convertit en un ramat exacte i nomàs caldrà que una ràdio o radiotelevisió o ràdio-ordre ens digui «vesteix-te... rentat... compte!... aquesta quantitat... n'hi poses massa...», etc., i tots anirem, tots seguirem un ritme impersonal i uniforme si no posseïm la capacitat de reacció necessària per a crear —i aquí surt la tesi: no s'ha aconseguit mai crear sense ésser profundament particularista. M'agradaria trobar algun exemple de la literatura en el qual el creador no hagi estat estretament particularista. Què va fer el Dante? Del Dante només sabem quatre o cinc versos famosos, amb els quals descriu exactament tots els seus enemics, situats precisament a l'infern. Uns altres versos on col·loca els adversaris més o menys negli-

gents al purgatori i uns tercers, els amics, els quals situa indefectiblement al cel. És a dir un tema d'«història local» en vers. Mes, quin vers!, quina estructuració més gran de la vida universal a través d'aquesta construcció particularista del Dante! I què fa Miguel de Cervantes? Explicar quatre coses de la Mancha; l'itinerari del Quixot, el seu anar a Castella i tornar-hi amb un petit viatge a Barcelona, per tal de conèixer món: a aquesta pobra Barcelona que comença el segle XVII com un llogarret de 50.000 habitants. Però amb això Cervantes plantejava problemes absolutament universals en el pla particular. Quan es fa universalitzacions s'arriba a la lectura de tebeos, de periòdics infantils: el Super R2, el Superman, el Super-res. Tot són divagacions inútils perquè, quan es crea, cadascú cal que s'arrimi a la paret, i la paret és el petit terror, el que un sent, les converses amb els circumdants, que provoquen espurnes de la història universal. El mateix passa en economia perquè, si volem dir alguna cosa de cara a la tècnica, alguna cosa important per al dia de demà, o bé hem de crear a base del coneixement de les nostres possibilitats espirituals i tècniques, de la mentalitat de l'obrer que ens ajuda, de l'empresari que col·laborarà en les nostres tasques, de tot aquest món humà en què ens movem, o bé no hi ha cap altra solució sinó dir: una trucada telefònica a la casa tal de París, de Londres, i posar a Barcelona una petita sucursal, de comerciant a la menuda...

La creació es fa de dins cap a enfora; estar ordenat i estructurat d'enfora cap a dins és un símptoma infallible de decadència total.